

УДК 94(497.13)(497.15)“18“

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6932021.9>

Прегледни рад

Дарио Кршић

Факултет политичких наука, Београд

ДОПРИНОС ТЕОДОРА ПЛ. МИЛУТИНОВИЋА ВИШЊЕГОРСКОГ И КРАЈИШКИХ СРБА У ОСЛОБАЂАЊУ ИЛИРСКИХ ПРОВИНЦИЈА ДО КРАЈА 1813. ГОДИНЕ

Сажетак

Улози и значају крајишких јединица и високих војних заповедника српскога порекла у Наполеонским ратовима, домаћа и страна историографија не посвећује довољну пажњу. Политизацијом и идеологизацијом прошлости, али и несистематичношћу научника, посебно војних историчара, скрајнуто је њихово ангажовање у ослобађању Илирских провинција. Стога, циљ овог рада је да се анализом садржаја одговарајуће литературе, укаже на изнимно ратоводствено умеће Теодора пл. Милутиновића Вишњегорског у борбама против Велике армије, с посебним освртом на битке које је водио у Рату шесте коалиције, до краја 1813. године. Скреће се пажња да су крајишки Срби, као борци и официри Царско-краљевске војске, показали изузетне војничке врлине и вештину ратовања у биткама на простору савремене Словеније и Хрватске, стекавши ванредне заслуге за њихово ослобођење од француске окупације. У следећем броју „Политичке ревије“ разматраће се пресудан допринос Теодора пл. Милутиновића Вишњегорског, као и крајишких трупа којима је командовао, у ослобађању Дубровника 1814. године.

Кључне речи: Теодор (Богдан) пл. Милутиновић Вишњегорски, крајишки Срби, Наполеон I Бонапарта, Велика армија, Царско-краљевска војска, Рат шесте коалиције, Илирске провинције, Битка код Шмарја, Битка на Вишњој гори

УВОД: ЕТНИЧКИ САСТАВ КРАЈИШКИХ ПУКОВНИЈА У НАПОЛЕОНСКИМ РАТОВИМА

У Загребу и Задру одржан је од 1. до 3. октобра 2009. године међународни научни скуп у организацији Хрватске академије знаности и умјетности, под називом „Хрвати и Илирске покрајине (1809-1813)“. Срби, најмногљуднији етникум на простору Војне Хрватске (франц. *La Croatie militaire*),¹ која је Шенбрунским миром ушла у састав Француског Царства, готово да нису споменути током излагања, како од стране домаћина, тако и од других, углавном француских научних ауторитета. Маргинализација историје српског народа у Републици Хрватској; процес брисања улоге Срба у одбрани и изградњи савремене хрватске државе из колективног памћења, има дугу традицију. Ипак, више чуди што је значај српских крајишника који су се борили у Великој армији² Наполеона Бонапарта (*Napoléon I Bonaparte*), скрајнута тема и у домаћој науци, у којој, чини се, још владају рудименти југославизма и некритичког дељења историјског наслеђа.

Индикативно је да се и данас у историографији везаној за ову тематику сви, па и православни крајишници у Илирским провинцијама, редовно поистовећују с Хрватима, из простог разлога што су регрутовани у Војној Хрватској и што су војниковали у тзв. „хрватским региментама“ (франц. *Les régiments Croates*). Тако су њихове ратне заслуге постале својина искључиво хрватске војне историје, премда су се под именом Хрвата борили и Срби, ако не у већем постотку, онда макар у подједнаком. Односно, ако би се католички Буњевци, који се у тадашњим статистикама и етнографијама готово по правилу сврставају у „српско племе“, прибродили „православним Власима“ (чије српско порекло је било познато и аустријским властима и католичким прелатима на просторима Хрватске и Славоније)³, онда би „етнички Хрвати“

1 Војна Хрватска имала је 27.10.1810. године 279.666 становника, од чега православца 160.632 (57,44%), а католика 119.034 (42,56%). Од шест регименти, католика је било више само у Огулинској регименти, тј. 59,60%, а православних крајишника 40,40%. (Roksandić 1988, 39).

2 Стеван Шупљикац (Stephan Šuplić de Vitez) један је од најпознатијих Срба, тада млађих официра, који се борио у саставу Велике армије. Од 1812. ађутант је француском маршалу и гувернеру Илирских провинција Огисту Мармону (*Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, duc de Raguse*), да би га историја упамтила као првог војводу Српске Војводине. У Наполеоновом походу на Русију, због истакнуте храбрости, одликован је Ордеом легије части. (Wurzbach 1880, 332). Ту је и генерал Будимир пл. Будисављевић, који је тада у чину француског поручника ушао у Москву, а током војне кампање писао је дневник, касније објављен у часопису „Србобран“.

3 Цар Светог римског царства Фердинанд I (*Ferdinand I*) 1538. г. назива досељенике на Жумберак више пута „*Serviani seu Rasciani*“ и „*Rasciani sive Serviani atque Valachi, quos*

међу крајишницима били знатно малобројнији. Аустријски историчар Карл Казер (*Karl Kaser*) признаје да „проблем порекла и етничке припадности Буњеваца није још увек објашњен на задовољавајући начин“ (Kaser 2003, 20). Војна управа у Лици називала их је „католичким Власима“ (лат. *Valachi Catolici*), „што није случајно“, сматра Казер, из два разлога: 1) хрватски досељенички талас долази у Војну крајину из северног залеђа, а Власи и Буњевци с југа; 2) у то време Власи и Буњевци су, за разлику од Хрвата, били „двје аналогне социјалне групе, које су живјеле по културном обрасцу балканског патријархата“ (30). Односно, назив „Хрват“ није био етничког карактера за сваког војника Војне Хрватске, како је закључио и амерички балканолог Џон Фајн (*John Fine*), након разматрања хрватске историографије о ранијем раздобљу Војне крајине (Fine 2010, 149). Стога је врло тешко прецизније утврдити број Срба православне и католичке вере који су се доселили на те просторе, а посебно оних који су касније поунијађени и покатоличени⁴, да би током наредних деценија прихватили хрватско национално име. Покушаји да се разбистре токови кроатизације Срба још увек су помало табуизовани, па и у опасности да буду жигосани као „псеудонаучни“, премда постојање српске „прото-нације“ пре 19. века није нарочито упитно (Hobsbawm 2012, 75-76), као и чињеница да се појам „католички Срби“ проналази у многим статистикама, демографским и историјским делима, војним и државним документима, итд., не рачунајући доцнији покрет Срба католика у Дубровнику.⁵ Услед

vulgo Zrbschi vocant“. Петар Петретић, загребачки бискуп, о досељеним „Власима“ око 1660. г. каже: „*Valachi sive Rasciani, vel ut verius dicam Serviani, nam ex regno Serviae prodierunt*“. Загребачки каноник Крчелић, слично њему, 1770. г. наводи: „*Hi Vlahos, Vlachos vocant, hi vero Rascianos aut Serblos, quidam Albanenses, Bosnenses*“ Уочава се да су два и по века етноними „Срби“, „Рашани“ и „Власи“ били синоними на простору Хрватске и Славоније. (Šišić 1908, 164-165).

- 4 О покатоличеним Србима у Илирским провинцијама, хрватски историчар Драго Роксандић вели: „Притисак католичке цркве био је много јачи на подручју Загребачке бискупије, а према наведеним показатељима био је најјачи у Слуњској регименти. У њој је у претходним десетљећима у току друге половине XVIII стољећа окончано унијађење жумберачких Срба“ (Roksandić 1988, 38). Покатоличавање се вршило претодна два три века и у остатку Војне Крајине, како наводи сењски професор Сладовић, пишући о пореклу личких Буњеваца: „Прешавши ови срби полазили су наше цркве и бијаху настојани већином од наших поповах, кано што је тај обичај и данас видан (...) Тием начином предју буњевци крнпотски сасма у крило наше цркве прем се до 18. века од хришћанах замѣнито жењаху“ (Sladović 1856, 435).
- 5 До прве половине 19. века, али и деценијама касније, чести су спомени „католичких Срба“, „католичких Рашана“ или Хрвата „српског племена“, у делима најцењенијих аустријских, немачких, мађарских и других статистичара, етнографа, историчара, географа, енциклопедиста и теолога, попут Фењеша (*Elek Fényes*), Ерша (*Johann Samuel Ersch*), Грубера (*Johann Gottfried Gruber*), Хофмана (*Wilhelm Hoffmann*), Швикера

магловите свести о етничкој припадности код католика и унијата Војне крајине, које је већи број аутора половином 19. века убрајао у „српско племе“ (Schröder 1843, 20) или „Илиро-Србе“ (Kohl 1872, 73), неки етнографи и статистичари почињу да користите и етноним „Србо-Хрвати“ (нем. *Serbo-Croaten*). За разлику од њих, католички војници Славонске војне границе, тј. Славонци, Шокци и Буњевци, сматрани су Србима или „српским племеном“ (нем. *der serbische Stamm*) (Ungewitter 1853, 491; Czoernig 1857, 78). Магда Пал (Magda Pál), мађарски статистичар с краја 18. и почетка 19. века, појашњава да су славонски граничари „углавном Славо-Срби“ (Magda 1832, 467), као и Сартори, за којег су и католички Далматинци, Дубровчани, Хрвати и Босанци „племена Славо-Срба“ (Sartori 1830, 80-81). О нешто другачијој етничког слици Војне крајине крајем 18. века, подсећају и запажања Мартина фон Швартнера (*Martin von Schwartzner*), аустријског статистичара и историчара, који је указао на широку распрострањеност Срба и њихове огромне заслуге у Тридесетогодишњем рату, пресудну улогу у ослобађању Великог Варадина и Трансилваније од Турака, а нагласио је и да су војничке врлине српског народа у „Седмогодишњем и садашњем Француском рату, светски позната“ (Schwartzner 1798, 481).

Политизацијом историје, у времену од неколико деценија, забораву су препуштени истакнути војни дужносници српског рода, чак и они, бројнији, који су остали да се боре против Наполеона.⁶ Својом одважношћу, домишљатошћу и војним умећем, међу њима се истиче један од најбољих аустријских војсковођа тога доба, Теодор пл. Милутиновић Вишњегорски (*Theodor Milutinovich von Millovsky, Freiherr von Weichselburg*), подмаршал и витез Реда Марије Терезије.

(*Johann Heinrich Schwicker*), Мареја (*John Murray*), Курцела (*August Kurtzel*), Шмидла (*Adolf Anton Schmidl*), Шитеа (*Anton Schütte*), Вецера (*Heinrich Joseph Wetzler*), Велтеа (*Benedikt Welte*), Шредера (*E. H. Schröder*), Кола (*Johann Georg Kohl*), Гебхардија (*Ludwig Albrecht Gebhardi*), Гиљфердинга (*Александр Фёдорович Гиљфердинг*), Сарторија (*Franz Sartori*), и других.

6 Истакнутим аустријским официрима из Наполеонских ратова припадају: подмаршал Павле Радивојевић, барон; генерал Михаило Микашиновић, барон фон Шлгенфелд; генерал Јефто Љубибратић, конте де Требиње; генерал Самуило Зделаревић; генерал Павле Папилу, барон; генерал Арсеније Шечујац, барон фон Хелденфелд; генерал Павле Давидовић, барон; генерал Аврам Путник; генерал Сава Продановић; генерал Максим Радичевић; фелдмаршал Стеван Михајловић; генерал Ђорђе Дука; подмаршал Андрија Стојчевић; генерал Јован Бранковић и други.

ВОЈНО НАПРЕДОВАЊЕ ТЕОДОРА ПЛ. МИЛУТИНОВИЋА ВИШЊЕГОРСКОГ ДО РАТА ПЕТЕ КОАЛИЦИЈЕ

Теодор пл. Милутиновић Вишњегорски рођен је 23. маја 1766. године у Сурдуку (насеље у општини Стара Пазова), тада у саставу Славонске војне крајине, у српско-православној породици војничке традиције, од оца Аксентија⁷ и мајке Ане. Овај „славни муж“, како га је назвао Станислав от Шумарски⁸, у једном словеначком извору из 19. века назива се „Теодором“, „Тодором“, али и „Богданом“ (Zupan 1877, 42). Према подацима из „Биографског лексикона Аустријског Царства“ и другим изворима, Теодор своју каријеру дугује великодушности фелдмаршала Јозефа од Колорета (*Joseph Maria von Colloredo-Mels und Wallsee*), аустријском грофу, реформатору артиљерије и команданту артиљеријских снага током опсаде Београда 1789. године (Wurzbach 1868, 333). Новембра 1786. Теодор је, као кадет, отишао у 2. Банатски погранични пешадијски пук, да би у априлу идуће године постао подофицир у Петроварадинској пограничној регименти. Јула 1788. унапређен је у потпоручника у Понтонском корпусу, у оквиру кога је учествовао у походу против Турака (1788-1789). Постаје врло запажен у Аустријско-турском рату и почиње да обавља задатке који су превазилазили сферу његове командне одговорности. Године 1792. први пута ратује против Француза и након пораза у Бици код Жемапеа поново доказује своју војничку способност. Марта 1793. додељен је савезничкој Краљевској пруској војсци под командом војводе Фердинанда фон Брауншвајга (*Karl Wilhelm Ferdinand, Herzog von Braunschweig-Wolfenbüttel*), где добија наређење да у што краћем року постави понтонски мост преко Рајне. На располагању је имао јединицу, која се састојала од само једног каплара и пет „обичних инжењераца“. Милутиновић ипак извршава задатак у врло тешким условима, омогућивши форсирање реке војним снагама од 55 батаљона и 65 ескадрона, што је помогло окончању успешне ратне кампање против Холандије, због чега је унапређен у чин натпоручника (Milutinovich 1839, 38-39). Потом, учествовао је у јуришу и заузимању лаутербуршких и вајсенбуршких линија октобра 1793, где је показао велику спремност и снажљивост,

7 Аксентије Милутиновић је био крајишки официр с великим ратним искуством, који је достигао чин генерал-мајора и команданта утврђења у Старој Градишки.

8 Станислав от Шумарски, као коњички официр аустријске војске, 1843. године у „Српском летопису“ објавио је кратку биографију Теодора пл. Милутиновића Вишњегорског. Реч је о врло сличној, нешто скраћеној верзији животописа којег је на немачком језику, четири године раније, представио Теодоров син, Александар пл. Милутиновић, у „Аустријском војном часопису“.

због чега је до 1795. године напредовао до чина капетана. Након пораза у Бици код Хоенлиндена, Аустрија је приморана да потпише мир у Линевилу код Нансија 9. фебруара 1801. године. Милутиновић је додељен Петроварадинском пограничном пуку, ступивши на дужност у селу Босут.

Наполеон је још 1802. године планирао инвазију на Велику Британију, али су му планови пропали након поморског пораза у Бици код Трафалгара 21. октобра 1805, након чега се поново окренуо освајању континенталне Европе. Тада, у Рату треће коалиције, капетан Милутиновић се прикључује снагама у Немачкој, где је 1. септембра унапређен у чин мајора. Своје напредовање брзо је оправдао у близини Пасауа, када у јуришу са својим пуком осваја важно непријатељско утврђење. Ипак, француски цар успева да копненим трупама обезбеди продор ка Бечу и у чувеној Бици код Аустерлица 2. децембра 1805. односи велику победу, тако да је Аустрија била присиљена да потпише Пожунски мир 26. децембра 1805. године. Французи запоседају све прекоморске поседе Млетачке републике: Истру, Далмацију с Боком которском (након повлачења руске војске 1807) и Дубровачку републику, што је војницима Милутиновићевог пограничног пука омогућило да се повуку с бојишта и „посвете дужностима сељака и домаћина на очинском огњишту“ (Milutinovich 1839, 41). ,

У увек компликованим политичким приликама на Балкану, где су савези нарочито неизвесни, било је покушаја да се Французи приближе Русима и Србима, Турци Аустрији, а њој пак није одговарала аутономна Србија, која би била руски савезник. С друге стране, бечки двор није могао да заборави тешке поразе у биткама против Француза, који су у међувремену добили и рат против Четврте коалиције. До 1809. године Аустрија је успела да прикупи око 300.000 војника, чекајући погодан тренутак да се обрачуна с Великом армијом.

Теодор пл. Милутиновић и даље у међувремену ниже успехе у војном позиву, тако да је у септембру 1808, као један од најмлађих мајора војне границе, унапређен у чин потпуковника у граничном пуку из Нове Градишке (Milutinovich 1839, 41). Задатак му је био организовање резервних јединица и осигуравање границе према Османском царству. Нарочите успехе постиже при упаду босанских Турака у истурени део Војне крајине маја 1809. године, што се види из декрета Високе команде за Славонију од 9. јуна, тако да је наредног месеца именован за пуковника и команданта пука. У Рату пете коалиције, којег су поново извојевали Французи ушавши у Беч, Милутиновић је на војиште стигао крајем борби, тако да му

је једини задатак био да „доведе своју Градишку регименту кући“ (Шумарски 1843, 90).

Шенбрунским миром 14. октобра исте године, Аустрија је приморана да Наполеону препусти западну Корушку, Крањску, Горичку покрајину, Трст и Истру, Хрватску и Војну крајину до Саве, заједно са свих шест пуковнија Банске и Карловачке крајине, чиме настају Илирске провинције (франц. *Les Provinces Illyriennes*). Основане су из стратешких разлога, а пре свега као штит који би Аустрији онемогућио приступ мору и Италији, тако да је Наполеон постао „господар обе стране Јадрана“ (Bourrienne 1891, 221).⁹ Свестан да се ради о аустријском „најважнијем дистрикту“, схватајући и да њиховом окупацијом понижава Аустријанце, француски император је имао намеру да их у догледно време размени за део Галиције (Metternich 1880, 137). Главни град ове, релативно аутономне, сада француске покрајине, постала је Љубљана, одакле се управљало централистички устројеном администрацијом на челу с Генералним гувернером. Уведен је и „Наполеонов законик“, које је први пута, бар формално, грађанима јамчио једнакост. У међувремену британска морнарица је још у јулу 1807. извршила поморску блокаду Јадранског мора, потпуно онемогућивши саобраћај дуж јадранских лука. Француски покушаји да се блокада прекине, били су неуспешни, нарочито након Битке код Паклених отока 13. марта 1811. године.

Милутиновић ово раздобље углавном користи за даљње војно усавршавање, како себе, тако и припадника своје регименте, а са истом истрајношћу посветио се и уништавању пљачкашких банди, које су често упадале у Славонију. Потом, бавио се изградњом улица и мостова у Новој Градишки, исушивањем мочвара и баруштина насталих годишњим плављењем Саве, изградњом насипа на најдубљим речним деоницама, канала, устава за одвод плавних вода, градњом зграда, као и цркава „без разлике закона“ (Шумарски 1843, 90).

9 С друге стране границе остали су крајишници, приморани да служе у Великој армији (франц. *Grande Armée*). Бројна су врела, попут аустријских и француских статистика, различитих војних докумената, ратних дневника, публицистичких радова, итд., која доказују бројност српских официра и војника у „хрватским пуковнијама“, што се види и из напред споменутог пописа становништва. Када је предложено изасланство Војне Хрватске за париски двор 1810. године, двојица најистакнутијих представника били су пуковник Марко Шљиварић и командант батаљона у Огулинској регименти Стефан Мамула, за којег гувернер Мармон каже да је „човек врло частан и храбар“ и „рођак православног владике, којег могу само хвалити“ (Roksandić 1988, 205). У вези будућности крајишког уређења, Мамула се пред Наполеоном, за разлику од католичких представника, залагао за „српски интерес“; он је, како наводи Роксандић, био „под снажним дојмом српског устанка и дубоко (...) увјерен у могућност покретања ширег ослободилачког покрета, којему би француска политика у Илирским покрајинама била кристализациона тачка“ (222).

ТЕОДОР ПЛ. МИЛУТИНОВИЋ ВИШЊЕГОРСКИ У БИТКАМА КОД ШМАРЈА И ВИШЊЕ ГОРЕ

Након катастрофалне Наполеонове инвазије на Русију,¹⁰ ситуација у 1813. години омогућила је Аустрији да се укључи у Шесту коалицију и крене у поновно успостављање „равнотеже моћи у Европи“, као и да поврати освојене Илирске провинције. На француској страни, у одбрани освојених покрајина, стајао је принц Ежен де Боарне (*Eugène de Beauharnais*), усвојени Наполеонов син, вицекраљ Италије, који је располагао са 50.575 пешадинаца, 1.800 коњаника и 130 топова (Танцик 1963, 186). Главнокомандујући аустријске војске био је барон Хилер (*Johann Baron von Hiller*), генерал артиљерије, који је почетком августа концентрисао снаге састављене од 34 батаљона, 40 ескадрона и 120 топова, тј. укупно од 35.000 (Танцик 1963, 186) до 37.000 војника (Buczynski 2010, 238). Његов задатак испрва је био одбрамбеног карактера – заштита Унутрашње Аустрије, спречавање продора италијанске војске (*Armée d'Italie*) и њено спајање с Баварцима.

Принцу Ежену, који је очигледно располагао с јачим снагама, али лошим оперативним плановима, био је онемогућен озбиљнији отпор, а Наполеон је 14. августа чак захтевао да крене на непријатељске снаге у правцу Граца (Roksandić 1988, 257). Није очекивао никакав озбиљан напад на своје лево крило кроз Штајерску и био је убеђен да ће Аустријанци на позицијама између Трбижа и Бељака, по свему судећи, започети дејства у правцу Хрватске, а потом настојати да продру преко Горице у Италију. Аустријска објава рата 19. августа 1813. изненадила га је у покрету трупа.

Генерал-потпуковник Павле барон Радивојевић (*Paul Radivojevich, Freiherr*)¹¹, Србин из угледне племићке и официрске

10 На руској страни, у Отаџбинском рату против Наполеона, такође су се борили многи славом овећани официри и племићи српског порекла, као што су: генерал Михаил Андрејевић Милорадовић, гроф, један од најуспешнијих војсковођа под командом Кутузова (Михаил Илларионовић Голенишев-Кутузов); генерал Петар Иванов Ивелић, гроф; генерал Марко Ивелић; генерал Илија Дука, барон; генерал Никола Прерадовић; генерал Иван Адамовић; генерал руске коњице Ђорђе Арсенијевић Емануел; генерал Федор Јаковљевић Мирковић и други.

11 Павле барон Радивојевић, подмаршал, тајни царски и краљевски саветник, „кавалер више ордена за војничке и ратне заслуге“, рођен је у Сентандреји 1759. године, а преминуо у Верони 1829. Године 1823. постао је командант Царско-краљевске војске у Хрватској (Wurzbach 1872, 201). Лукијан Мушички написао му је тада и оду – „Памятник барону Радивоевичу 1823.“ Колико је био поштован и код Срба и код Хрвата, види се из песме Јосипа Марића „Плач Крајишника по смрти приузвишенога г. Павла барона од Радивојевића“, која почиње следећим стиховима: „Илирио што си дочекала? Јеси ли се кад томе надала? Ти изгуби бранитеља твога, Домородца и оца доброга. Ти изгуби

породице, био је један од главних заповедника у операцијама ослобађања запоседнутих покрајина (Wurzbach 1872, 201). Лево крило Војске Унутрашње Аустрије (*Armee von Inner-Österreich*) које је предводио, било је састављено од шест пешадијских батаљона и шест хусарских ескадрона, с око 8.500 војника распоређених у Загребу, Вараждину, Бјеловару и Цељу. За разлику од Хилера, главни задатак Радивојевићевих снага, према заповести од 11. августа, било је „заузимање Хрватске“, како би се непријатељу одузео простор за продор у Унутрашњу Аустрију, а истовремено би се „наоружавањем тамошњих становника, који су били толико устрајни у својој старој вери и привржености“, знатно повећале аустријске снаге“ (Buczynski 2010, 238). Његове трупе форсирале су 17. августа Саву код Загреба и напредовале у правцу Карловца, наступајући и ка Глини и Петрињи, где открива да су „француски граничари“ с „одушевљењем и љубављу (...) прихватили аустријска обележја“ (Milutinovich 1839, 44). До Битке код Лајпцига, линије фронта нису се битно померале током ова два месеца рата. Највећи помак десио се између 17. августа и 19. октобра на југоисточном фронту, тј. на подручју Хрватске и Истре.¹²

Док је истурено Радивојевићево лево крило, тј. бригада под генералом Нугентом (*Laval Graf Nugent von Westmeath*), овладава важним комуникацијама у Цивилној Хрватској до мора, успостављајући сарадњу с британском морнарицом вицеадмирала Фриментла (*Sir Thomas Francis Fremantle*), дотле се пуковник Милутиновић, у оквиру бригаде генерала Матије Ребровића Разбојског, пробијао према Љубљани. Пошто је италијански вицекраљ схватио да је предухитрен у Хрватској и да су „француске трупе“ тамо брзо распршене, повукао је војску и утврдио линију од Трста до Љубљане, како би покрио границе Италије.

Италијанско-француски генерал Пино (*Domenico Pino*) 6. септембра кренуо је с два батаљона из Љубљане до Вишње Горе (*Weichselburg*), али су га тамо до вечери задржале Милутиновиће

јуначког племића Генерала Радивојевића...“ (Руварац 1888, 265). Међутим, хрватски повесничари већ у 19. и почетком 20. века прикривају Радивојевићево порекло, као и етнички састав његових јединица, попут Рудолфа Хорвата, који пише: „Подмаршал Павао Радивојевић приједје 17. коловоза 1813. са 9.000 Хрвата преко Саве. Народ га је свадје пријазно сусретао, те се без икакве борбе францускога господства ослободила читава Хрватска од Саве до мора“ (Horvat 1906, 30). Већ у другој половини 19. века Радивојевић је падао полако у заборав, на што ће подсетити Димитрије Руварац у часопису „Јавор“ 1888. године: „Заиста је гријота и срамота да се нико из горње крајине до сада не подухвати да опширно опише живот Радивојевићев“ (Руварац 1888, 266).

12 Хрватски историчар Бучински (*Alexander Buczynski*), наводи да је заслуга за тај велики ратни успех „припадала (...) војноме збору којему је заповиједао подмаршал Павао Радивојевић“ (Buczynski 2010, 237-238).

ојачане чете граничара и два вода 5. хусарског пука Радецког (*Joseph Radetzky von Radetz*), након чега су се Французи повукли. У сумрак пуковник је пошао с хусарима у потеру, сустигао оба француска батаљона код Шкофљице, изненада их напао и разбио. Милутиновић је у овом походу био лакше рањен, уз минималне војничке губитке. (Шумарски 1843, 94). Овај препад имао је велики психолошки ефекат на вицекраља, који је стекао утисак да путеви до Љубљане врве од аустријске пешадије и коњице (Milutinovich 1839, 46).

Пуковник Милутиновић продужио је с градишчанским крајишницима и придруженим хусарима ка Шмарју (*St. Marein*). Ежен није очекивао да ће аустријско лево крило пружити такав отпор и одлучио је да га сломи по сваку цену. Лично се упутио с гардом према Љубљани и издао наређење јединицама на Драви и у горњем току Саве да пређу у напад. На путу, пред Шмарјем, испречио му се Милутиновић, који је заузимао положај с једним батаљоном из Нове Градишке и водом хусара, долазећи у додир с јединицом граничара из Славонског Брода, распоређених иза Љубљане, све до Саве. Дана 12. септембра, у седам сати ујутро, на путу из правца Љубљане, појавила се француска колона снаге четири батаљона краљевске гарде и једне коњске чете, заузимајући положаје које је већ запосео батаљон италијанске лаке бригаде. Милутиновић је сакупио све истурене позиције и концентрисао војску на врховима Шмарја, где се налазила главнина његових трупа. Заузео је одличну позицију, лаку за одбрану од фронталног напада, а и комуникација је била релативно добра између различитих тачака борбене линије. Француски војни историчари признају да је овај положај имао „само један недостатак“: фронт који је био „превелик у односу на снагу која је била на располагању Милутиновићу“ (Weil 1902, 32). Остатак бригаде генерал-мајора Ребровића, којој је припадала Милутиновићева претходница, био је још увек предалеко од пуковника да би му се могла придружити и подржати га током дана. Код Шкофљице, Милутиновић је у подножју литице као заштиту поставио неколицину најбољих стрелаца (тзв. „шицера“), у истуреним кућама. Половина чете била је задужена за одржавање везе са Гумнишчем. Све војнике поставио је иза брда, а само неколико људи на врх, и баш у том тренутку стигло му је појачање: две чете Крижевчана, с два топа. У тачно осам часова пре подне, вицекраљ Ежен развио је у напад четири батаљона гардиста, батаљон из бригаде генерала Паломбинија (*Giuseppe Federico Palombini*), два ескадрона „драгонера“ (лакхих коњаника) и једну батерију покретне артиљерије. На Шкофљицу

је послао „тираљере“ (лака пешадија), који су се око десет часова, након мањих чарки, повукли. Забележено је да се Милутиновић послужи лукавством како би непријатељ стекао погрешан утисак о снази крајишника. Искористио је чистину између две шуме кроз коју је више пута пуштао војнике да претрчавају, да би се опет вратили на исто место, што је код непријатеља побудило бојазни да би крајишници с великим снагама могли да им приђу иза леђа, због чега је Ежен повукао главнину трупа (Шумарски 1843, 94-95).

Непријатељски батаљон, који му је заобилазио десно крило, изазивао је код Милутиновића све већу бригу, тако да је одлучио да први пређе у напад. Како би заварао непријатеља, испланирао је да борбу на неприступачном терену продужи до ноћи, да би се у случају неповољног развоја ситуације лакше повукао под непријатељском ватром. Зато је наредио извесном капетану Никшићу да с једном и по четом крене пречицом у сусрет непријатељском батаљону и нападне га из заседе, што је беспрекорно извршено. Французи су били сасвим затечени и бацајући све са себе дали су се у бег, „без да су имали времена да се препознају и прегрупишу“ (Weil 1902, 34).

Приближило се вече, а два батаљона гренадира узалуд су покушавали да заузму Шмарје. Упали су у унакрсну ватру крајишких војника, нису могли да се распореде, одустали су од борбе и журно се повукли. Пуковник је остварио свој циљ: пала је ноћ и генерал Ребровић се приближавао с бригадом, тако да је палба утихнула. Вицекраљ, који се читав дан задржао с генералом Грењеом (*Paul Grenier*), у току ноћи започео је с повлачењем својих трупа. Французи су, према аустријским изворима, имали 2 погинула официра, 95 заробљених и 500 мртвих и рањених војника, док француски смањују ту бројку на 300 погинулих (Weil 1902, 34). Крајишки губици били су 47 мртвих и рањених, као и 28 заробљених (Milutinovich 1839, 50). Француски ивори такође наводе да је вицекраља била „срамота“ овог пораза, јер је препознао тактичке и стратешке грешке које је починио: „пред собом је имао само шачицу људи“ и морао је да на те положаје „удари са свим расположивим снагама, морао је да освоји Шмарје“ (Weil 1902, 35).

Дана 14. септембра кренула је дивизија генерала Маркоњеа (*Pierre-Louis Binet de Marcognet*) и четири гардијска батаљона поново у правцу Шмарја. Доспели су све до Вишње Горе, при томе не наишавши на аустријске трупе. Француски се генерал ипак није усуђивао да продре дубље у потрагу за Аустријанцима, па се вратио идућег дана са својом дивизијом у Љубљану, остављајући војску, како би осигурао стечене позиције. (Milutinovich 1839, 50-51).

Пуковнику Милутиновићу наређено је да ноћу 15. септембра

са својим Градишчанима обиђе непријатеља здесна, док је мајор Рајнбах (*Rheinbach*) с јединицама из Славонског Брода требао да заобиђе лево крило. Генерал Ребровић је имао задатак да са шест чета Пука надвојводе Франца Карла, четири чете 6. Вараждинско-ђурђевачког пука, два ескадрона хусара Радечког, половином батерије и два лака пољска топа, нападне фронтално непријатеља на путу за Љубљану. У зору Милутиновић је обишао стари замак код Вишње Горе и напао га с три чете, док је с преосталим снагама отишао још даље, према десном крилу непријатеља, који се налазио на стрмој, тешко савладивој узвисини. Борећи се сатима против надмоћнијег непријатеља, већ на измаку снага, крајишници успевају да заузму ивицу литице, одакле су отворили жестоку ватру на чело француских гардиста, који су се испрва поколебали, а потом поново напали. Коњички капетан Винценц гроф Естерхази (*Vincenz Esterházy von Galántha, Graf*), потеравши свој ескадрон у галоп, издржао је један одбрамбени плотун, а затим дословно прегазио Французе, заробивши им цео батаљон, заједно с топовима (Шумарски 1843, 96). Увече је Милутиновић успео с Градишчанима да заузме Шмарје у једном налету и да се утврди. Фрацуски губици износили су девет официра и 900 заробљеника, одузета им је једна застава, два стега, два топа, а имали су доста погинулих и рањених војника. Аустријанци су изгубили једног официра, уз 100 рањених и заробљених крајишника. Генерал Ребровић је такође разбио непријатељске јединице, заробивши 400 Француза и два топа, с неколицином официра (Milutinovich 1839, 53). Према француским изворима, који ову битку називају „жалосном“, а последице „тако озбиљним“, коштао је Аустријанце „само 16 мртвих, 66 рањених и 27 заробљених“ (укључујући 2 рањена официра), а Французе 300 избачених из строја, 683 заробљена (укључујући 1 пуковника и 8 официра), уз заплењен топ, хаубицу и заставу (Weil 1902, 65).

Улазак Милутиновића с Градишчанима у Ново Место пропраћен је одушевљењем грађана. Ослободиоци су били угошћени, варош сва осветљена, а на прозорима су били натписи на немачком и словеначком језику: „Бог да живи градишчанске јунаке и храброг пуковника Теодора Милутиновића!“ (Шумарски 1843, 96). У спомен на ове две победе – у Бици код Шмарја и Бици код Вишње Горе (12-16. септембар), Јакоб Зупан, који је у време битке био свештеник у Шмарју, посветио је песму пуковнику Милутиновићу и његовим војницима, која је први пут објављена 1832. године. Одважни пуковник пронео је „славу српскога имена“ кроз словеначке земље, како је у песми и наглашено: „Тодор –

Милутиновичу: Слава Серпскига имена, Милутинович Богдан!¹³

Вицекралј Италије, сасвим збуњен, у заблуди да се на аустријској страни налази огроман број војника, ојачао је десно крило. На потезу између Постојне, Љубљане и Шмарја поставио је три дивизије и одлучио да нападне Аустријанце. Дана 19. септембра Французи су кренули на регименту Франца Карла, ухватили на препад три чете и уништили их већ у првом налету. Пуковник Милутиновић појавио се на француском левом крилу и задржао га, дајући времена растуруним јединицама да се реорганизују. У исто време је доспела вест о напредовању генерала Паломбинија преко Цернкице која је, услед губитка Гумнишча, опасно угрожавала лево крило генерала Ребровића. Скривен јаком маглом, започео је повлачење 20. септембра, штићен Милутиновићевим снагама. Два дана касније, Французи под командом генерала Маркоњеа заузимају Гумнишче с два батаљона и једним ескадроном. Генерал Ребровић је одмах послао грофа Штаремберга (*Anton Gundakar Graf Starhemberg*) и Милутиновића с једним градишчанским батаљоном, ђурђевачким пуком и ескадроном хусара, да му заштите лево крило. Успешно дејствујући, успели су 23. септембра да присиле Французе на повлачење, а потом наставили и са гоњењем. После испрљујућег марша кроз брдско подручје, уз непрестану кишу, пристигли су касно ноћу на одредиште, али је непријатељ већ умакао у Велике Лашче. Но, Милутиновић и Штаремберг су испланирали да 25. септембра изненаде и тамо непријатеља. Французи готово да нису пружили никакав отпор – њихов главнокомандујући управо је ручао, док је његова бригада у тренутку била растурена (Milutinovich 1839, 54).

Међутим, Паломбини, за којег су два аустријска пуковника помислили да је застрашен, нападне 27. септембра батаљон Слуњана, који је само месец дана пре служио Наполеону, и разбије га. Ђурђевчани прискочише у помоћ и борбом „прса у прса“ закратко успевају да савладају Французе, па охрабрени успехом, почеше заједно са Слуњанима да неорганизовано прогоне непријатеља. Брзо је уследила и последица таквог дејства: у заседи су их сачекале помоћне француске јединице, које су их нагнале на

13 Песма у оригиналу, на словеначком језику, гласи: „*Todor – Milutinoviču: Slava Serpskiga imena, Milutinovič Bogdan! Hvali križov treh Te stena, Hvali Višenj Te Goran. Polkovodja Gradiškanov Videnih spet vitezov, Strah Frankonov, Italjanov, Kralj-namestnik-Evgenov! V Zalog jezar Ti Slavonov, Od Plešanov pridervi Sedem ilijad Frankonov: Kralj v Iblano pribeži. Kak Martini, Jurkoviči Tujim plašijo uho! Šmarje, Dedindola griči, Od junakov si pojo! Pet sto ranjenih skrivali, Plavi nam so Ilirām; Mertve Iliri vkopali, Ne vbrani kos volkām. Tvoji se sami vmaknili, V tami do Medvedjeka: Lohka tuji Te sledili, Do gorice Vančeta. Ondi dvakrat prenočijo, Skoro vse Ti poloviš: Tvoji tuje nam spodijo, Ti z Gradiško nam večniš.*“ (Zupan 1877, 42).

хаотично узмицање. У критичном тренутку, који је наговештавао уништење крајишника, пуковнику Милутиновићу је пошло за руком да својим четама „удакне онај морални осећај, који у рату тако често чини чуда“ (57). Унезверену гомилу која се окупила око њега ободрио је упечатљивим говором, подсетивши војнике на њихову досадашњу исказану храброст и претрпљене муке, као и на цену пораза, а потом их повео „у сусрет непријатељској колони, која је јуришала с огољеним бајонетима“ (Milutinovich 1839, 57). Пробио се до неког узвишења које је доминирало над француским позицијама, одолевајући свим нападима, док се расуте крајишке трупе нису престројиле, а непријатељ кренуо у панично одступање. Тако су крајишници без топова, са шеснаест слабих чета и три одреда хусара, присилили на повлачење Наполеонову пешадију која је бројала 5.000 војника, 400 коњаника и 14 топова, а пружила изнимно слаб отпор. Губици Француза износили су око 300 погинулих и рањених, заробљен је један пуковник, два штабна и десет виших официра, као и две заставе. Аустријске јединице имале су око стотину мртвих и рањених, укључујући и једног старешину (57-58).

Барон Хилер, охрабрен успесима, схватио је да мора да напредује са својим крилом, крчећи пут до самог срца Ломбардије. Већ 29. септембра генерал дивизије Квеснел (*François Jean Baptiste Quesnel du Torpt*) напустио је с француским трупама Љубљану. Као извидница бригаде генерала Ребровића, следили су га пуковници Милутиновић и гроф Штаремберг, с два батаљона граничне пешадије, дивизијом хусара и два лака пољска топа. До 4. октобра били су пред Ајдовштином, а већ 6. октобра ујутро виспреди градишчански пуковник је са 200 људи и водом хусара гонио најистуренију непријатељску заштитницу преко Горице све до моста на Сочи, којег је непријатељ панично спалио за собом.

Јединице аустријског левог крила окупиле су се код Горице, где је Милутиновић примио „један од најлепших доказа милостивог задовољства свог монарха, Орден Марије Терезије и истовремено, далеко преко уобичајеног редоследа, унапређење у генерал-мајора“ (59). Према Шумарском, уз „Марије Терезије крст“, добио је и годишњи приход од 300 форинти (гулдена), а осам година после и 600 форинти (Шумарски 1843, 97). У чин генерал-мајора унапређен је пред осамнаест од њега старијих пуковника (98). У том својству добија наређење да се прикључи армији генерала Фрање Ксавера Томашића, барона хрватског порекла, који је напредовао према Далмацији.

Као и многи други крајишки официри српског порекла,

Милутиновић је неправедно запостављен у домаћој војно-историјској науци, а значајан је и политиколозима, пошто су његови војни успеси, али и веште преговарачке способности, у великој мери допринеле уобличавању граница Аустријског Царства на Бечком конгресу. Наиме, након јуначких победа на подручју Словеније, Милутиновићу је убрзо поверена дужност да с крајишницима, у име аустријске круне, освоји Дубровник, о чему ће бити речи у следећем броју „Политичке ревије“.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Руварац, Димитрије. 1888. „Опис ц. к. генерала Србаља од 1759-1810. и ц. к. обрстера Србаља од 1744-1810. од фмл. Саве Продановића“, У *Јавор: лист за забаву поуку и књижевност*. бр. 17: 265-267.
- Шумарски, Станислав отъ. 1843. „ПанѠеонъ Генералъ Ф. М. Лайтнантъ Ѡеодоръ Милутиновитъ отъ Миловскій барон отъ Вайхселбургъ“. У *Сербскій лъетописъ*. Часть Перва: 84-105.
- Bourrienne, Louis Antoine Fauvelet de, R. W. Phipps. 1891. *Memoirs of Napoleon Bonaparte*. Volume 3. New York: Charles Scribner's Sons.
- Buczynski, Alexander. 2010. „Tinjajući krajiški patriotizam i opsada Zadra 1813. godine“. У *Povijesni prilozi*. Vol. 29: 235-282.
- Czoernig, Karl Freiherr von. 1857. *Ethnographie der Oesterreichischen monarchie*. I Band. Erste Abtheilung. Wien: K.-K. Hof- und Staatsdruckerei.
- Fine, John V. A. (Jr.). 2010. *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hobsbawm, Eric J. 2012. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Sec. edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horvat, Rudolf. 1906. *Najnovije doba hrvatske povijesti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kaser, Karl. 2003. *Popis Like i Krbave 1712. godine*, Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Kohl, Johann Georg. 1872. *Die Völker Europa's: Cultur- und Charakterskizzen der europäischen Völker*, Zweite revidirte und vermehrte Auflage, Hamburg: Berendsohn.
- Magda, Paul. 1832. *Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*. Leipzig: Weygand'sche Buchhandlung.

- Metternich (Fürst von), Clemens Wenzel Lothar. 1880. *Memoirs of Prince Metternich, 1773-1815*. Edited by Prince Richard Metternich. Volume 1. London: Charles Scribner's Sons.
- Milutinovich, Alexander Baron. 1839. „Lebensbeschreibung des k. k. Feldmarschall-Lieutenants Theodor Milutinovich von Milovsky, Freiherrn von Weichselburg“. У *Oestreichische militärische Zeitschrift*. Erster Band. Erstes bis drittes Heft: 36-59.
- Roksandić, Drago. 1988. *Vojna Hrvatska – La Croatiae militaire*. Knjiga 1. Zagreb: Školska knjiga/Stvarnost.
- Schwartner, Martin von. 1798. *Statistik des Königreichs Ungern: Ein Versuch*. Pest: Gedruckt den Matthias Trattner.
- Sartori, Franz. 1830. *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und derer Bildungstufen*. Erster Theil. Wien: Verlage C. Gerold.
- Schröder, E. H. 1843. *Serbien, Russland und die Türkei*, Berlin: Gebrucht bei F. Weidle.
- Sladović, Manoil. 1856. *Povēsti Biskupijah Senjske i Modruške ili Krbavske*. Trst: Tiskom Austrianskoga Lloydja.
- Šišić, Ferdo. 1908. *Hrvatska povijest*. Drugi dio: od godine 1526. do godine 1790. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tancik, Ferdinand. 1963. „Ob 150-letnici vojnih operacij 1813-1814 v mejah Ilirskih provinc“. У *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino*. letnik 11. številka 3: 185-192.
- Ungewitter, Franz Heinrich. 1853. *Neueste Erdbeschreibung und Staatenkunde, oder geographisch-statistisch historisches Handbuch*. Erster Band, Dresden: Verlag von Adler und Dietzer.
- Weil, Maurice Henri. 1902. *Le prince Eugène et Murat, 1813-1814: opérations, militaires, négociations, diplomatiques*. Tome deuxième. Paris: Albert Fontemoing.
- Wurzbach, Constant von. 1868. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Achtzenter Theil. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei.
- Wurzbach, Constant von. 1872. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Vierundzwanzigster Theil. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei.
- Wurzbach, Constant von. 1880. *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*. Vierzigster Theil. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei.
- Zupan, Jakob. 1877. „Todor-Milutinoviču Višnjagora“. У *Jezičnik: Kranjska Čbelica s Čbeličarji*. XV. leto: 1-74.

Dario Kršić*Faculty of Political Science, Belgrade*

THE CONTRIBUTION OF THEODOR MILUTINOVICH VON MILLOVSKY FREIHERR VON WEICHSELBURG AND KRAJINA SERBS IN LIBERATION OF THE ILLYRIAN PROVINCES BY THE END OF 1813

Resume

The significance and role of Serbian frontiersmen (krajšniks) who fought in Napoleonic wars, are the marginalized topic, both in domestic and foreign historiography, which most often identifies them with Croats, as the border guards in the area of Austrian crown – Croatia, Slavonia and Dalmatia. The ideologization and politicization of the past numerous senior military officials and the nobles of Serb origin, which showed extraordinary military virtues in wars against France, but also those that history predestined to fight in the ranks of French or Russian army, were left to oblivion. Serbs, the major ethnic group in the area of Military Frontier, which is proven by numerous written studies of Austrian, Hungarian, German, French and other statisticians, ethnographers and historians, showed the highest level of warfare skills, which is why many of them were decorated, promoted to high military ranks, and some have also acquired titles of knights. Among them stands out one of the most reputable Austrian officers of its age, Theodor Milutinovich von Millovsy, Freiherr von Weichselburg, whose military-historical significance for contemporary Slovenia, Croatia and Serbia is unquestionable. This Austrian field marshal of Serbian origin, the knight of the Military Order of Maria Theresa (Militär-Maria-Theresien-Orden), was born on May 23, 1766 in Surduk, in today's Serbia, and passed away on November 7, 1836 in Timisoara, in present day Romania. As a colonel in Slavonian Military Frontier, he led the Gradišcan Regiment border guards (Gradiscaner Grenz Regiment) in the War of the Sixth Coalition. He became famous during the liberation of Illyrian provinces (1813-1814), which is why he was promoted to the rank of major-general, decorated with Order of Maria Theresa, and

after the war he was also given the title of a baron. As a military strategist he excelled in the battlefields of today's Slovenia and Dalmatia, in the Battles of St. Marein (Šmarje), Weichselburg (Višnja gora) and Gorica (Gorizia). Eventually he led the military campaign of liberation of Dubrovnik from French troops, which will be analyzed in greater details in the next issue of "Political Review".

Keywords: Theodor (Bogdan) Milutinovich von Millovsky, Freiherr von Weichselburg, Krajina Serbs, Napoleon I Bonaparte, Grande Armée, Imperial-Royal Army, War of the Sixth Coalition, Illyrian provinces, Battle of St. Marein, Battle of Weichselburg

* Овај рад је примљен 1. августа 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 9. августа 2021. године.